

**جایگاه و نقش‌های زنانه در مجالس شبیه‌خوانی و تخت حوضی
(در سال‌های ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش.)**

نویسنده

عسل عمروی ملکی

با مقدمه‌ای از

دکتر محمود عزیزی

کاظم شهبازی

سرشناسه: عصری ملکی، عسل، ۱۳۶۸

عنوان و نام پدیدآور: جایگاه و نقش‌های زنانه در مجالس شبیه‌خوانی و تخت‌حوضی (در سال‌های ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش.) / نویسنده عسل عصری ملکی؛ با مقدمه‌ای از محمود عزیزی، کاظم شهبازی. / مشخصات نشر: تهران: دانشگاه سوره، ۱۳۹۶. / مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص. / قیمت: ۱۶۰۰۰۰ ریال / شابک: 978-600-95255-2-2 / وضعیت فهرست نویسی: فیپا / یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۸۷. / یادداشت: نمایه. / موضوع: بورديو، پير، ۱۹۳۰ - ۲۰۰۲ م. -- نقد و تفسیر / موضوع: Bourdieu, Pierre, Criticism and interpretation -- 1930 - 2002 / موضوع: نمایش — ایران — تاریخ / موضوع: Theater-- Iran--History / موضوع: بازیگری تعزیه / موضوع: *Ta'ziyah acting / موضوع: بازیگران زن — ایران / موضوع: Actresses -- Iran / موضوع: زنان — ایران -- وضع اجتماعی — قرن ۱۳ ق. / موضوع: Women -- Iran -- Social conditions-- 19th century / موضوع: زنان — ایران -- وضع اجتماعی — قرن ۱۴ / موضوع: Women -- Iran -- Social conditions-- 20th century / شناسه افزوده: عزیزی، محمود، ۱۳۲۳ آذر، مقدمه‌نویس / شناسه افزوده: شهبازی، کاظم، مقدمه‌نویس / شناسه افزوده: دانشگاه سوره /

رده‌بندی شنگره: ۲۲۰۳۹۶ / ۲۲۰۳۹۵ / PN۲۹۵۱

رده‌بندی دیویی: ۵۰۹۲ / شماره کتابشناسی ملی: ۴۷۲۳۷۶۱

انتشارات دانشگاه سوره

ناشر: انتشارات دانشگاه سوره

● نام کتاب: جایگاه و نقش‌های زنانه در مجالس شبیه‌خوانی و تخت‌حوضی

● نویسنده: عسل عصری ملکی

● ویراستار علمی: کاظم شهبازی

● طراح جلد: عسل عصری ملکی

● خطاط: ام‌البنین فکری‌فرد

● ناظر فنی چاپ: مهدی فلاحی تکان تپه

● برنامه‌ریزی محتوا: مجتبی زمانیان

● چاپ: اول

● سال نشر: ۱۳۹۶

● نوبت چاپ: اول

● شمارگان: ۳۰۰۰ جلد

● قیمت: ۱۶۰۰۰ تومان

● شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۲۵۵-۲-۲

مرکز پخش: انتشارات دانشگاه سوره

تهران، خیابان آزادی، بین آذربایجان و خوش، نبش کوچه کامیاران، پلاک ۲۵۲

صندوق پستی: ۱۳۴۵۶ / تلفن: ۶۶۳۷۸۹۴۷ / نامبر: ۶۶۸۷۹۲۹۳

پیشگفتار

هنر در هر جامعه‌ای، تحت تأثیر وقایع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قرار دارد و بر این حوزه‌ها نیز اثر می‌گذارد. هنر نمایش را می‌توان به عنوان نمادی از جامعه معرفی نمود. نمایش‌های آیینی و سنتی هر جامعه‌ای نمایانگر عقاید و فرهنگ مردمان آن است؛ از این رو شناخت نمایش برابر با شناخت جامعه می‌باشد و بالعکس. نمایش‌های سنتی و تئاتر در هر جامعه‌ای از اصول خاصی پیروی می‌کنند و آنچه اهمیت دارد شکل‌گیری این هنر در بستر رویدادها و قوانین آن جامعه است.

با مطالعه کتاب‌های پژوهشی در حوزه‌ی نمایش‌های سنتی، به ویژه گونه‌های نمایشی شبیه‌خوانی و تخت حوضی، سناراتی که هر چند مختصر، در رابطه با حضور زنان در این نمایش‌ها شده، در خواهیم یافت حضور آن‌ها در این نمایش‌ها، محدودیت‌های بسیاری روبه‌رو بوده است. در اکثر کتاب‌ها و مقاله‌های موجود، با توضیحاتی کلی در رابطه با قانون اجرایی نمایش‌های زنانه و یا بیان نمودن خلاف شرع و عرف جامعه بودن حضور آن‌ها در نمایش‌ها و عدم حضورشان برای حفظ حرمت‌ها و احترام به شأن والای ائمه‌ی معصومین (ع)، موضوع را فیصله داده‌اند. این دست‌شمارند آثاری که در آن‌ها نویسندگان دلایل اجرایی نمایش‌های زنانه و محدودیت‌های آنان در نمایش‌های سنتی ایرانی را تشریح کرده باشند؛ در این آثار نیز معمولاً به نوع حضورشان و یا نحوه‌ی اجرای نمایش پرداخته شده است. از این رو پژوهشگر ترغیب شد تا بر روی عامل مؤثر در ایجاد این محدودیت‌ها و واکنش‌هایی که نسبت به آن وجود داشت، متمرکز شود؛ چرا که به باور وی، کنکاش در رابطه با حضور زنان در نمایش‌های سنتی، بحث را مباحث بسیار مهم در این حوزه است. همواره در مطالعاتی که در رابطه با نوع حضور زنان در نمایش‌های سنتی، نظر در کتاب حاضر پیش می‌آید، علت عدم حضور آنان را سنت‌های حاکم بر جامعه می‌دانند؛ اما مسئله‌ی اصلی این است که منشأ این سنت‌ها چیست؟ چه عامل و یا عواملی سبب می‌شدند که سنت‌های مذکور تثبیت و یا تضعیف شوند؟ در کتاب‌ها و اسناد تاریخی به جا مانده از سال‌های ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش، همواره نام مردان است که در حوزه‌ی این نمایش‌ها شاخص است و رد پایی از زنان حداقل تا قبل از انقلاب مشروطه وجود ندارد. تنها نام چند تن از آنان که به صورت گروهی در دربار و خانه‌های اشراف نقش‌آفرینی می‌نمودند، آورده شده و برخلاف مردان که تعدادشان بسیار زیاد است، زنان گروه کوچکی را تشکیل می‌دهند. پس از انقلاب مشروطه و تحولات ناشی از آن، به اسامی برخی از زنان نمایشگر در گروه‌های تقلید برمی‌خوریم و در دوران پهلوی تعداد این زنان به آرامی رو به افزایش می‌گذارد؛ اما قبل از مشروطه و پس از آن نشانی از زنان بازیگر در ترمزیه‌ها وجود ندارد. تنها در شبیه‌های زنانه است که نام برخی از زنان مشهور-آن هم فقط در مجالس خصوصی بانوان- بیان می‌شود. از این رو کتاب حاضر در پی آن است که تأثیر دیدگاه حاکم بر جامعه را در چگونگی پرداخت نقش‌های زنانه در نمایش‌های شبیه‌خوانی و تخت حوضی مورد مطالعه قرار دهد؛ لذا در این میان به

چیستی و چگونگی اجرای دو سبک نمایشی شبیه‌خوانی و تخت حوضی و نقش زنان در این نمایش‌ها اعم از حضور مستقیم و یا نقش‌پوشی نیز پرداخته می‌شود. به منظور دستیابی به این مهم، کنکاش در امور اجتماعی، عقاید، سنت‌ها، هنجارها و ناهنجاری‌هایی که شاکله‌ی اصلی جامعه و در اینجا، این چهارچوب زمانی خاص و مهم تاریخی را تشکیل می‌دهند، امری ضروری است؛ زیرا این جامعه و عقاید و سنت‌های رایج آن بود که نقش سرنوشت‌سازی را در رابطه با حضور زنان در عرصه‌های گوناگون از جمله گونه‌های نمایشی مورد

مطالعه داشت.

کتاب حاضر شامل بر سه فصل، به شرح ذیل است که با بهره‌گیری از منابع متعدد که بدان‌ها اشاره خواهد شد، تنظیم شده‌اند:

فصل نخست ♦ آشپزی از بنیان‌های نظری پیر بوردیو که در این کتاب مورد بهره‌برداری قرار گرفته‌اند، می‌پردازد. فصل دوم، وضعیت اجتماعی و فرهنگی زنان بین سال‌های ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش. را تشریح خواهد نمود؛ و در فصل پایانی نمایش‌های زنانه و نقش زنان در نمایش و تئاتر سال‌های ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش. بررسی خواهند شد؛ همچنین تلاش افزون بر مطالب بیان شده در فصول مذکور، تحت عنوان پیوست، در پایان کتاب آورده شده‌اند.

به جهت آنکه در زمینه‌ی مذکور پژوهش بسیار کم می‌باشد، محقق در پی آن است که با گردآوری و تحلیل اطلاعاتی در رابطه با حضور زنان در شبیه‌خوانی و تخت حوضی در چهارچوب زمانی ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش. و درج آن‌ها، بستری مناسب برای مطالعات بعدی فراهم آید. این کتاب در صورت موفقیت می‌تواند جوابگوی نیاز پژوهشگران عرصه‌ی هنرهای نمایشی، دانشجویان، تماشاگران و علاقه‌مندان به نمایش‌های سنتی و کسانی که دستیابی به منابع اعم از روزنامه‌ها، مجلات و غیره برای آنان به راحتی میسر نیست، باشد. در این پژوهش نیز همچون برخی از پژوهش‌ها، مشکلاتی از جمله ندرت منابع کافی در زمینه‌ی نمایش‌های زنانه و نقش آن‌ها در شبیه‌خوانی و تخت حوضی و تنوع منابع و نقطه‌نظرات گوناگون در حوزه‌ی تاریخ و نمایش‌های شبیه‌خوانی و تخت حوضی، وجود داشتند که محقق با آن‌ها مواجه شد. این مسئله، به ویژه در مباحث تاریخی، پژوهشگر را ملزم ساخت تا از میان تعداد کثیری از منابع و نظرات متفاوت، معتبرترین منابع راه انتخاب نموده، بی‌طرف بماند و از هر نوع سوگیری نسبت به مواضع مختلف پرهیز نماید. در پایان سخن، از اساتید بزرگوارم، آقایان: دکتر محمود عزیزی و کاظم شهبازی که در تمامی مراحل نگارش این کتاب، راهنما و همراه بودند، سپاسگزارم.

عسل عصری ملکی. سال ۱۳۹۶ ه.ش.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول: کلیات: آشنایی با برخی از بنیان‌های نظری پیر بوردیو
۷	منابع فکری پیر بوردیو
۹	شرحی اجمالی بر مفاهیم: سلطه‌ی مردانه، خشونت نمادین، عادت‌واره و کنش
۱۷	ارتباط میان مفاهیم سلطه، خشونت نمادین، عادت‌واره و کنش
۱۸	سلطه‌ی مردانه: جوامع سنتی
۱۹	سلطه‌ی مردانه در جامعه‌ی ایران در سال‌های ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش.
۲۰	سلطه‌ی مردانه: هنر نمایش ایران در سال‌های ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش.
۲۱	خلاصه‌ی فصل
۲۲	پی‌نوشت
۲۳	فصل دوم: موقعیت اجتماعی و فرهنگی زنان بین سال‌های ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش.
۲۶	شرایط اجتماعی و فرهنگی زنان در اواسط حکومت فتحعلی شاه تا صدور حکم مشروطه
۳۵	حادثه‌ی گریبایدوف، جنبش تنباکو و شورساز
۳۹	شرایط اجتماعی و فرهنگی زنان هنگام برقراری مشروطه تا آغاز حکومت پهلوی
۴۴	شرایط اجتماعی و فرهنگی زنان در دوران سلسله‌ی قاجاری تا انقلاب اسلامی
۴۹	خلاصه‌ی فصل
۵۰	پی‌نوشت
۵۱	فصل سوم: کنکاش در نمایش‌های زنانه و نقش زنان در نمایش‌ها تا سال‌های ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش.
۵۳	شرحی اجمالی بر چهار گونه‌ی نمایش ایرانی: خیمه‌شب‌بازی، نقالی، تعزیه و تخت‌حوضی
۶۷	نمایش‌های زنانه در سال‌های ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش.
۶۹	نمایش‌های شادی‌آور زنانه
۷۲	نمایش‌های مذهبی
۷۲	نمایش‌های انتقادی و سنتی: نمایش فال‌بین و نمایش چشم‌نظر
۷۵	نمایش‌های انتقادی - اجتماعی (مردان هوسران): نمایش هوو دارم، هوو
۷۶	نمایش‌های انتقادی - اجتماعی (زنان سربه‌هوا و عشوه‌گر): نمایش عمه جونم اوفینا
۷۸	نمایش‌های اجتماعی و عاشقانه: نمایش چن قرشنه
۸۰	نمایش‌های خصوصی زنانه (هوسانه): نمایش ویار

۸۱	نمایش‌های اجتماعی (نبودن امنیت اقتصادی): نمایش آبجی نسا و نمایش عذرا خانم
۸۵	نمایش‌های اخلاقی (زنان پرتوقع و پرافاده): نمایش آبجی صنم گفت
۸۶	نمایش‌های اخلاقی (اختلافات زنانه مانند فضولی، دوبهم زنی، شکاکی و بدبینی): نمایش آتیش گرفته
۸۷	نمایش‌های انتقادی - اجتماعی و اخلاقی (پند و اندرز): نمایش حمومی و نمایش میرزا یدالله قشنگ
۹۰	تعزیه‌های زنانه
۹۲	نمونه‌هایی از تعزیه‌های شادی‌بخش زنانه: نمایش عروس قریش
۹۴	نمونه‌هایی از تعزیه‌های حزن‌انگیز زنانه: تعزیه‌ی شهربانو و مجلس تعزیه‌ی وفات حضرت رقیه در خرابه‌ی شام و یزکشی یزید
۱۰۰	نمونه‌ای از تعزیه‌ی عاشقانه‌ی زنانه: تعزیه‌ی درةالصف
۱۰۱	ویژگی‌های شخصیتی نقش‌های زنانه در مجالس شبیه‌خوانی و تخت حوضی
۱۰۴	نحوه‌ی حضور زنان در شبیه‌خوانی و تخت حوضی
۱۰۵	نقش‌پوشی تیپ‌های زنانه در مجالس شبیه و تخت حوضی
۱۰۶	مقایسه‌ی زن‌خوانی و زن‌پوشی و نقش‌پوشی
۱۰۹	نقش زنان در تئاتر به اسلوب غربی
۱۰۹	نخستین تلاش‌ها برای اجرای تئاتر به شیوه‌ی غربی
۱۱۰	زنان نمایشنامه‌نویس ایران: نمایشنامه‌ی محصل‌ساز و نمایشنامه‌ی تقسیم ممالک فریدون
۱۱۴	ورود زنان به عرصه‌ی تئاتر
۱۱۶	مقایسه و بررسی تأثیرات متقابل نمایش‌های سنتی و تئاتر و نقش‌های زنان
۱۲۰	خلاصه‌ی فصل
۱۲۱	پی‌نوشت
۱۲۳	نتیجه‌گیری
	فهرست تصاویر
۱۱	۱-۶ شمای (طرح) جامع تقابل‌های مناسب
۳۰	۲-۶ طلسم جامع از شیخ احمد ابن‌علی‌البونی
۸۹	۳-۶ نمایشگران زن در دوره‌ی پهلوی، لاله‌زار، رقص کردی - شیرازی
۹۲	۴-۶ نسخه‌ی تعزیه‌ی عروس قریش
۱۰۱	۵-۶ زنان شبیه‌خوان دوران قاجار
۱۰۵	۶-۶ علی اکبر شریعتی از تقلیدچیان یزد
۱۰۵	۷-۶ زن‌خوانی
۱۲۷	ضمایم تصویری

۱۲۷	۱: کروئولوژی (توالی زمانی) جریان‌های تنافزی در ایران (۱۲۹۲ ش تا ۱۳۳۰ ش)
۱۲۸	۲: کروئولوژی (توالی زمانی) جریان‌های تنافزی در ایران تا سال ۱۳۵۷ ش
	فهرست جدول
۱۶۴	۱. دانشجویان اعزامی به اروپا و فعالیت آن‌ها در زمینه‌ی ترجمه
۱۲۹	پیوست‌ها
۱۳۰	پیوست ۱. مروری بر مهم‌ترین رویدادهای تاریخی ایران در سال‌های ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش.
۱۴۷	پی‌نوشت
۱۴۹	پیوست ۲. فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زنان در سال‌های ۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش. در یک نگاه
۱۴۹	۱-۲: کروئولوژی فعالیت‌های سیاسی زنان از اواسط حکومت فتحعلی شاه تا صدور حکم مشروطه (سال ۱۲۸۵-۱۲۰۰ ه.ش.)
۱۵۰	۲-۲: جدول فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی زنان از اواسط حکومت فتحعلی شاه تا صدور حکم مشروطه (۱۲۸۵-۱۲۰۰ ه.ش.)
۱۵۲	۲-۳: کروئولوژی فعالیت‌های سیاسی زنان از برقراری مشروطه تا آغاز حکومت پهلوی (۱۲۸۵-۱۳۰۴ ه.ش.)
۱۵۳	۲-۴: جدول فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی زنان از برقراری مشروطه تا آغاز حکومت پهلوی (۱۲۸۵-۱۳۰۴ ه.ش.)
۱۵۵	۲-۵: کروئولوژی فعالیت‌های سیاسی زنان در دوران پهلوی (۱۱۰۴-۱۳۰۴ ه.ش.)
۱۵۶	۲-۶: جدول فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی زنان در دوران پهلوی (۱۳۰۴-۱۳۵۷ ه.ش.)
۱۵۹	پیوست ۳. دگرگونی‌های دو سبک نمایشی شبیه‌خوانی و تخت حوضی در سال‌های (۱۲۰۰-۱۳۵۷ ه.ش.)
۱۶۳	پیوست ۴. گسترش صنعت چاپ و نشر و ترجمه
۱۶۷	پیوست ۵. نمایشنامه‌نویسان و طرح مسئله‌ی حقوق زنان
۱۷۱	پیوست ۶. کارگاه نمایش سنتی
۱۷۷	فهرست منابع
۱۸۶	نمایه

مقدمه

آشنایی ایرانیان با افکار نوظهور غربی در دوران قاجار، نگاه به مفهوم زن و جایگاه آنان را در جامعه‌ی ایرانی به تدریج تغییر داد. حضور زنان در جامعه ابتدا در میان خانواده‌ی شاهان قاجار و اشراف و بزرگان آغاز شد. «تاج‌السلطنه» دختر «ناصرالدین شاه»، برای نخستین بار در آن دوره، از شیوه‌ی تربیتی رایج انتقاد کرد (این انتقاد از دوره‌ی کودکی که در حرم‌سرای شاه زندگی می‌کرد تا دوران جوانی و بزرگسالی را دربرمی‌گیرد). او نظر و باورش بر این پایه بود که در آن زمان، مردان با نظر حقارت به زنان و دختران نگاه می‌کنند و اهمیت آنان را تا حد بهایم و وحوش پایین می‌آورند. تاج‌السلطنه سخت تحت تأثیر افکار «ژول سیمون» فرانسوی بود که معتقد بود: «خانه و مدرسه مکان رشد و نمو اخلاق کریمه است و اصلاح حال زنان و تربیت آنان، مقدمه‌ی ترقی و اصلاحات سیاسی و اجتماعی است».

با بروز نهضت مشروطیت، دگرگونی‌های مهم در عرصه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی و فرهنگی پدید آمد که یکی از مهم‌ترین دستاوردهای این مشروط کردن قدرت پادشاه بود و پی آمد آن بروز اندیشه‌های تازه در ادبیات، هنر و سیاست بود. همه‌ی دلیل آن دوره را آغاز تاریخ بیداری ایرانیان می‌دانند. این نهضت، مسائل مربوط به زنان را سخت دگرگون کرد. همپایی زنان را با مردان که این روزها ما شاهد آنیم، ریشه‌هایش را باید در این واقعی مهم دانست.

ابتدا تعدادی از زنان، درباریان و اشراف به فنون (اروپا) رفتند و در آنجا با معاشرت با اروپاییان به چشم‌اندازهای تازه‌ای دست یافتند و پس از بازگشت، استوارهای خود را به معرض نمایش گذاشتند که از جلوه‌هایش می‌توان به شکل گرفتن انجمن‌های مختلف با حضور زنان، جمله: «شرکت خواتین» در اصفهان (۱۲۹۷ ه.ش.)، «شرکت آزمایش بانوان» در تهران (۱۲۹۹ ه.ش.)، هر دو به مدیریت «صدیقه دولت‌آبادی»، «پیک سعادت نسوان» در رشت (۱۳۰۰ ه.ش.) که «جمیله صدیقی» و «سکینه شریعتی» از بنیان‌گذاران آن بودند، «انجمن نسوان وطن‌خواه» در تهران (۱۳۰۰ ه.ش.) به رهبری محترم اسکندر بیگلربیگی، «نسوان» در تهران (۱۳۰۶ ه.ش.)، همچنین انتشار روزنامه‌هایی که به امور زنان می‌پرداختند، از جمله: «زنان» اصفهان، «پیک سعادت» رشت، «عالم نسوان» تهران (۱۲۹۱ ه.ش.) به مدیریت «ملوک اسکندری»، «دختران ایران» شیراز (۱۳۰۶ ه.ش.) به مدیریت «زندخت»، «شکوفه» تهران به مدیریت «مریم عمید (مزمین السلطنه)» و در کنار آن نویسندگان و پژوهشگرانی مانند: «بوالقاسم آزاد»، «نظم‌الدوله‌ی خواجه نوری»، «ایرج میرزا»، «میرزاده‌ی عشقی»، «دبیر اعظم بهرامی» و غیره که با قلم و زبان، با تشکیل جلسات و نمایش‌ها و امور دیگر به پشتیبانی از زنان حضور آنان در اجتماع تأکید و اصرار می‌ورزیدند، اشاره کرد.

در آن روزگاران تئاتر به شیوه‌ی اروپایی در ایران هنوز گام‌های اولیه را برمی‌داشت و حضور زنان در این عرصه محال بود. با رونق گرفتن نمایش‌های روحوضی و سیاه‌بازی در میانه‌ی قاجار و اواخر آن و به علت محدودیت‌های اجتماعی حاکم بر جامعه، زنان نمی‌توانستند حتی در این‌گونه نمایش‌ها وارد شوند؛ ناگزیر،

نقش زنان را نیز مردان جوانی ایفا می‌کردند که اصطلاحاً آنان را «زن‌پوش» می‌نامیدند. زن‌پوش‌ها، غالباً اندامی متناسب، چهره‌ای نسبتاً زیبا و صدایی نازک و زنانه داشتند. مشهورترین زن‌پوش‌ها، عبارت بودند از: «حسین بانکی»، «عبدالله آتش سیما»، «حسن غمزه»، «اسدالله زن‌پوش»، «حسن چوبی» و غیره.

اولین زنی که در نمایش تقلید بر روی صحنه رفت، زنی ارمنی بود به نام «شالمانی گل» که روزی که بر روی صحنه (در تماشاخانه‌ی سعادت) رفت، افرادی متعصب با تحریک کسانی به محل نمایش رفتند و آن تماشاخانه را به آتش کشیدند. از سال ۱۳۰۸ ه.ش. این محدودیت‌ها کمتر و کمتر شد و زنان دیگری به این عرصه رو آوردند که می‌توان به «ملوک حسینی (ملوک سیاه)»، «فرنگیس خانم» و «شکوه سیاه» اشاره کرد. کمی به جلوتر می‌آییم؛ به سال ۱۳۱۳ ه.ش. می‌رسیم، با مسافرت رضا شاه پهلوی به ترکیه و مشاهده‌ی او از شیوه‌ی لباس پوشیدن زنان ترک، او را بر آن داشت تا سال بعد، در چهارشنبه ۱۷ دی ماه ۱۳۱۴ ه.ش. به اتفاق ملکه‌ی وقت و شاهدخت‌ها در حالی که ملکه و شاهدخت‌ها بدون چادر (حجاب) بودند برای افتتاح «جشن فرهنگ» به «دانشسرای پسران» رفتند. مدیران، معلمین مدارس دخترانه و کارمندان زن «وزارت فرهنگ» که قبلاً کم و بیش چادر را بر داشته بودند، همچنین بانوان مدعو، بدون چادر حضور یافتند. از آن تاریخ پدیده‌ای به نام «تاریخ رفع حجاب» رایج شد. رایج به این معنی که تبعات بسیاری (اغلب منفی) در پی داشت و باعث ایجاد درگیری‌ها و کشمکش‌های فراوانی شد. بهانه‌ار بود که زنان طبقه‌ی متوسط و حتی پایین‌تر به شکل متفاوت‌تری نسبت به قبل در ملا عام حضور پیدا کنند. به تعداد آن‌ها به سپاه معاش‌بگیران ملحق شدند، تعدادی دیگر پس از فارغ‌التحصیلی از دبیرستان در دانشگاه‌ها به تحصیل پرداختند. اتفاق مهم دیگری در دهه‌ی بیست در ایران افتاد و آن هم گردهمایی عام و خاص در پدیده‌ای به نام «کارتی» در تهران و شهرهای بزرگ بود و خانواده‌های بیشتری توانستند حضور گسترده‌تری در اجتماع داشته باشند. در خصوص نمایش اتفاق مهم دیگری افتاد. با تأسیس اداره‌ی «هنرهای دراماتیک» و در دلش هنرستان هنرهای دراماتیک در نیمه‌ی دهه‌ی سی شمسی، این اداره در همان بدو تأسیس، مبارزت به آموزش نمایش عروسکی و با حضور دختران و زنان در این کلاس‌ها، ترس خانواده از حضور دخترانشان بیشتر و بیشتر ریخت و پی آمد آن تأسیس «دانشکده‌ی هنرهای دراماتیک» در سال ۱۳۴۴ ه.ش. و گروه نمایش «دانشکده‌ی هنرهای زیبای» دانشکده تهران، بود که حضور دختران با تحصیلات تئاتر دانشگاهی فزونی یافت؛ و در نتیجه حضور دختران و زنان در صحنه‌های نمایش ایران و تأسیس تلویزیون ملی ایران در سال ۱۳۴۵ ه.ش. که جایگزین تلویزیون خصوصی «حبیب ثابت پاسال» شده بود، با شرکت در سریال‌ها در کسوت بازیگر، کارگردان و عوامل صحنه، موقعیت خود را به عنوان زن در جامعه‌ی ایرانی تثبیت کردند.

این پژوهشگر جوان، با مهارت و کار کوشش فراوان، عملکرد اولین زنان و حضور جسورانه‌شان را که هر یک به طریقی در پی تغییر وضعیت خود و جامعه بودند، به تصویر کشیده است.

دکتر محمود عزیزی، کاظم شهبازی سال ۱۳۹۵ ه.ش.